

Forisek Péter (1972) egyetemi adjunktus a Debreceni Egyetem Ókortörténeti Tanszékén. Doktori értekezését Censorinus *De die natali* című művéből írta. Jelenleg római hadtörténettel foglalkozik.

Legutóbbi írása az *Ókorban: Számmisztika és orvoslás. Censorinus és az antik orvosi iskolák* (2003/2–3).

# L. Flavius Arrianos

## Az alánok elleni csatarend (*Ektaxis kata Alanón*)

Forisek Péter fordítása és kommentárja

**L** Flavius Arrianos egy kevésbé ismert töredékes műve az *Ektaxis kata Alanón* (Az alánok elleni csatarend). A szöveg egyes feltételezések szerint Arrianos az alán történelemről (*Alaniké*) írt munkájának volt a része, erre azonban az egyetlen bizonyíték az, hogy a mű címében is szerepel az alán népnév.<sup>1</sup> A szöveg parancsok sorozata, ennek megfelelően az igék imperativusban vagy infinitivusban állnak, így nyilvánvaló, hogy eredetileg Arrianos parancsa volt, amelyben felsorolja, hogy milyen menetalakzatban vonuljanak csapatai, és milyen csatarendben álljanak fel egy esetleges ütközetben.<sup>2</sup>

Az *Ektaxis* Arrianos cappadociai helytartóságának idején (Kr. u. 131–137) született Kr. u. 134-ben, amikor az alánok átkeltek a Kaukázuson, feldúlták Róma vazallusának, Albaniának a területét, majd Armenia és Média felé fordultak, végül betörték Cappadocia provinciába.<sup>3</sup> Arrianos ekkor tartománya teljes haderejével ellenük vonult, hogy megütközzön velük.

A mű kézirata a *Codex Laurentianus Graecus* LV. 4-ben maradt ránk, amely ókori taktikai értekezéseket tartalmaz, köztük Arrianos *Techné taktikéjé*t is. Az *Ektaxis* éppen ezt követi, utána pedig Onasandros *Stratégikosa* következik.<sup>4</sup> Az *Ektaxis* nem teljes, több lacuna is található a szövegben, és a vége is hiányzik. Stadter számításai szerint a kézirat sortávolsága alapján körülbelül 15 sor hiányzik a szöveg végéről, ami körülbelül 20 Teubner-sornak felel meg.<sup>5</sup> Több kutató is egyetért abban, hogy Arrianos szintén ránk maradt taktikai értekezése, a *Techné taktiké* és az *Ektaxis* szorosan kapcsolódik egymáshoz.<sup>6</sup>

Wheeler szerint Arrianos sikeresen visszaverte az alán támadást, azonban a forrásainkban nincs közvetlen bizonyíték arra, hogy ezért bármiféle elismerést kapott. Wheeler ugyanakkor közvetett bizonyítéknak tekinti Hadrianus cappadociai emlékeretét, amelyet 134/135 és 138 között vertek *EXER(CITVS) CAPPADOCIAE S.C.* felirattal.<sup>7</sup> A sorozatot más kutatók inkább Hadrianus 129-es kis-ázsiai látogatásával hozzák kapcsolatba,<sup>8</sup> ez azonban kevésbé valószínű, hiszen akkor legkorábban a császár látogatása után öt évvel verték volna ezt az érmét. Wheeler szerint elképzelhető, hogy az érme Arrianos alánok felett aratott győzelmének állított emléket.<sup>9</sup>

A *Taktika* egy-két évvel az alán betörést követően keletkezett, hiszen Arrianos a művet az uralkodásának huszadik évfordulóját ünneplő Hadrianus császárnak ajánlotta.<sup>10</sup> Stadter szerint nem véletlen, hogy a *Taktika* és az *Ektaxis kata Alanón* egymás után kerültek a *Codex Laurentianus*ba. Szerinte ezeket a szövegeket már Arrianos is együtt közölte, hogy a taktikai művében leírt elméleti fejtegetéseket saját gyakorlati tapasztalatával szemléltesse.<sup>11</sup> Ennek tulajdonítható az *Ektaxis* sajátos nyelvi stílusa is, amely így gyakorlati katonai szöveggént, mintegy mintaparancsként értelmezhető.

## L. Flavius Arrianos Az alánok elleni csatarend

[1] Az egész hadsereg előőrseként lovas felderítőket<sup>12</sup> kell elhelyezni, két csapatra osztva a saját parancsnokuk vezetése alatt. Mögöttük haladjanak a petrai lovas íjászok,<sup>13</sup> szintén két csapatba beosztva, a saját lovas decurióik<sup>14</sup> vezessék őket. Utánuk vonuljon az aurianosok alája.<sup>15</sup> Velük egy csapatban vonuljon a IV. raetiai cohors,<sup>16</sup> amelynek a korinthosi Daphné a parancsnoka. Mögöttük a kolónoinak nevezett ala.<sup>17</sup> Velük egy csapatban legyenek elhelyezve az ityraeaiak,<sup>18</sup> a kyrénéiek<sup>19</sup> és az I. raetiai cohorsból<sup>20</sup> válogatott emberek. Mindezeknek együtt Démétrios legyen a parancsnoka. [2] Mögöttük vonuljon a germán lovasság,<sup>21</sup> ezek is két csapatba osztva, és egy százados (*hekatónarchés*) vezesse őket, mégpedig az, aki a táborért felelős.<sup>22</sup> [3] Ezek mögött legyenek felállítva az italiai<sup>23</sup> és a jelenlévő kyrénéi<sup>24</sup> gyalogosok, úgy, hogy a hadijelvényeket előttük vigyék. Mindnyájuk parancsnoka Pulcher legyen, aki az italiaiakat is vezeti. Mögöttük vonuljanak a bosporosi gyalogosok,<sup>25</sup> élükön a vezérükkel, Lamprokléssal, a hátuk mögött pedig a numidák álljanak,<sup>26</sup> parancsnokuk, Verus vezetésével. [4] A menetoszlop négy ember szélességű legyen. Az egyes egységekhez tartozó íjászok az egységek letelepülésén álljanak. A menetoszlopot mindkét oldalról az egyes csapatokhoz tartozó lovasok biztosítsák. Mindezek után vonuljanak a válogatott lovasok,<sup>27</sup> azok mögött pedig a legionarius lovasság, azok után pedig a hadigépek, [5] majd a XV legio hadi jelvénye, és e körül álljon a legio parancsnoka, Valens,<sup>28</sup> valamint a helyettese, a tribunusok és az első cohors centuriói.<sup>29</sup> A hadi jelvény előtt a gyalogos dárдавetők álljanak. Ezek a gyalogosok is négyesével legyenek felállítva. [6] A XV legio után legyen felállítva a XII legio hadi jelvénye, ezt is a tribunusok és a centuriók vegyék körül. Ezek a gyalogosok is négyesével legyenek felállítva. [7] A nehézfegyverzetű gyalogság után a kis-armeniai szövetséges csapatokat helyezték el és a trapezusi hoplitákat, valamint a kolchisi és rhiziosi<sup>30</sup> lándzsásokat. Mögöttük álljanak az apuliai gyalogosok.<sup>31</sup> A szövetségesek valamennyi egységének Secundinus legyen a parancsnoka, aki az apuliaiakat vezeti. [8] Utánuk következzenek a málhavivő állatok. A geták alája és az ő parancsnokuk alkossa az utóvédet.<sup>32</sup> [9] A gyalogság két oldalát az erre a feladatra kiválasztott centuriók tartásuk közben, és a galaták alája<sup>33</sup> lovagoljon védelemként mindkét oldalon, egyetlen sorban, és ugyanígy az italiai válogatott lovasok<sup>34</sup> is. Ezen utóbbi egység parancsnoka is a menetoszlop oldala mentén lovagoljon oda-vissza. [10] Xenophón,<sup>35</sup> az egész hadsereg parancsnoka pedig a gyalogság jelvényei előtt vezesse a sereget, úgy, hogy a menetoszlop mentén fel s alá lovagolva figyelje, hogy a katonák sorban vonuljanak, és a rendezetlenül vonulókat visszaállítsa a sorba, a sorban vonulókat pedig megdicsérje. [11] Ez legyen a menetelés rendje.

Amikor pedig megérkeznek a kijelölt helyre, az egész lovasság négyszögben vegye körbe a csatasort, és felderítőket kell kiküldeni a magaslatokra, hogy felderítsék az ellenséget. Ezt követően, adott jelre, csendben ölték fel fegyverzetüket, majd felfegyverkezve álljanak csatarendbe. [12] A csatarend a következő legyen. A gyalogság mindkét szárnya a terep magaslati pontjait foglalja el, és az egész csatarend is ehhez igazodjon. A jobb szárnyon álljanak az armeniaiak Vasakésszal és Arbélosszal, ők foglalják el a szárny legmagasabb pontját,

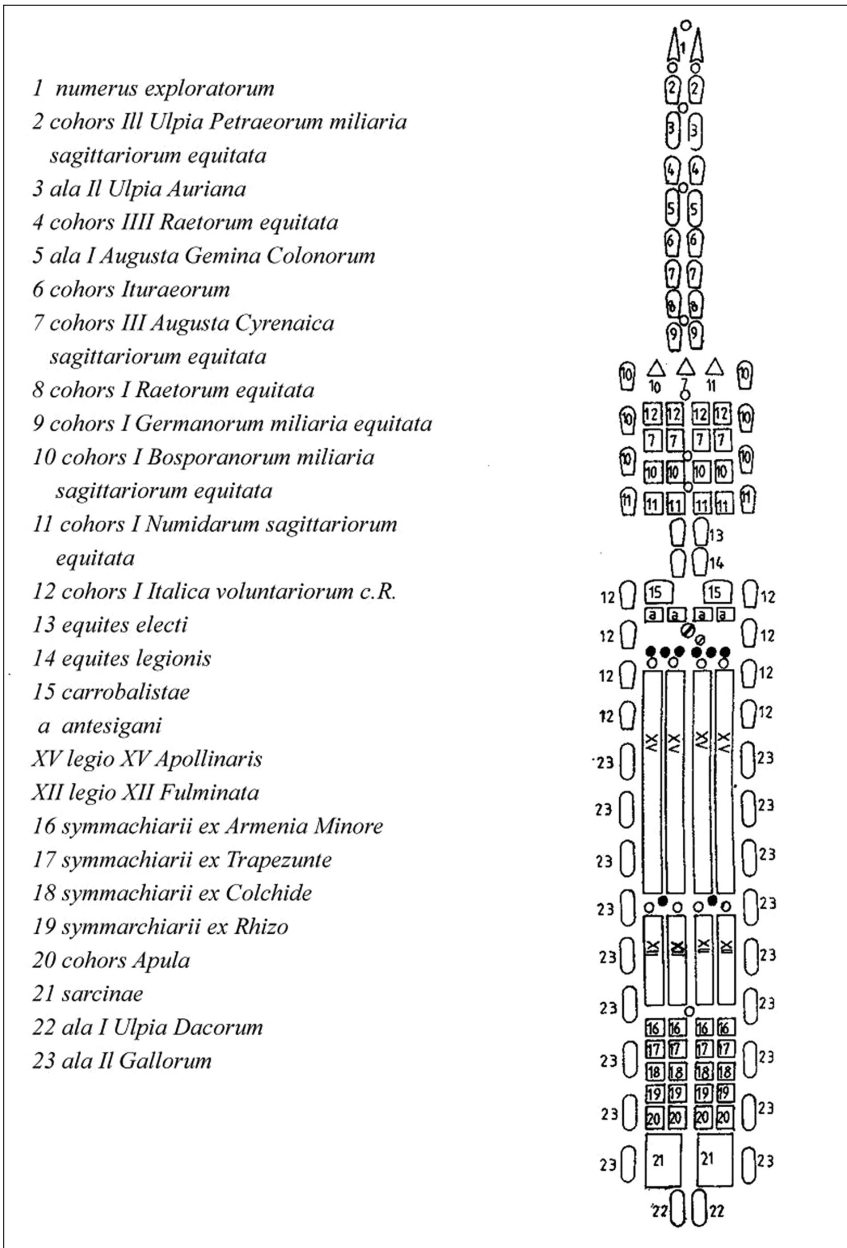
mivel ők valamennyien íjászok. [13] Előttük az italiai cohors gyalogsága legyen elhelyezve. Mindnyájuk parancsnoka Pulcher legyen, aki az italiai cohorsot is irányítja. Mind Vasakés, mind Arbélos a lovasságával és a gyalogságával úgy legyen elrendezve, hogy Pulchert támogassák. [14] A bal szárnyon a kis-armeniai szövetséges csapatokat, valamint a trapezusi és a rhiziosi dárдавetőket állítsák sorba, úgy, hogy a szárny legmagasabb pontját foglalják el. Előttük a kétszáz apuliait és száz kyrénéit kell elhelyezni, úgy, hogy a nehézfegyverzetűek védőfalat képezzenek számukra, és a dárдавukat magasból, a kiemelkedő részről hajthassák el. [15] A XV legio tartsa a derékhad teljes jobb oldalát, az egész csatateret közepe felett, mivel ők vannak a legtöbbben; a XII legio gyalogsága tartsa a fennmaradó részt a bal oldalon, úgy, hogy egészen a bal szárny elejéig kitöltsék a csatateret. Nyolcsoros mélységben, zárt csatarendben sorakozzanak fel. [16] A csatarendjük első négy sorában a lándzsások (*kontophoroi*) álljanak, akik lándzsájának a vége hosszú vashegyben végződik. Közülük az első sorban állók a fegyverüket előre szegezve álljanak, hogy amikor az ellenség a közelükbe ér, akkor a lándzsahegyet a lovak szügyébe döfjék. [17] Azok, akik a csatarend második, harmadik és negyedik sorában állnak, tartsák készenlétben a lándzsájukat, hogy eldobhassák, amint lehetőség adódik, így megsebesítik a lovakat, és harcképtelenné teszik a lovasokat, úgy, hogy a lándzsát beledöfik a páncélzatba, amitől annak fém része eltörik az anyag hajlékonysága miatt. [18] A következő sorok dárдавetők (*lonchophoroi*) álljanak. Az ezek után következő kilencedik sor pedig gyalogos íjászokból álljon: numidákból, kyrénéiekből, bosporosiakból és ityraeaiakból. [19] Hajítógépeket is helyezzenek el mindkét szárnyon, úgy, hogy a közeledő ellenségre a lehető legnagyobb hatékonysággal lövöldözessenek. Ezek az egész csatarend mögött legyenek. [20] Az egész lovasság nyolc egységbe legyen rendezve, és mindkét szárnyon a gyalogság mellett legyen felállítva, úgy, hogy a nehézfegyverzetűeket és az íjászokat védőfalként használják, két egységet a szárnyakon, hatot pedig a csatarend közepén [*töredékes szöveg*]. [21] Ezek közül a lovas íjászok szorosan a csatarend közelébe álljanak, hogy át tudjanak löni fölötté. Az összes dárдавető, lándzsás, kardos és csatabárdos védje a csatarend mindkét szárnyát és várakozzanak a jelre. [22] A válogatott lovasság maradjon magával Xenophónnal, valamint körülbelül kétszáz legionarius, a testőrök és annyi centurio, amennyi a válogatott legionariusokhoz tartozik, valamint a testőrök parancsnokai és a válogatott lovasok decuriói is. [23] Vele legyenek még [*hiányzó szöveg*] száz könnyű dárдавető azért, hogy amint ide-oda lovagol a sereg mentén, és valami hiányosságot észlel, akkor oda menjen és segítsen. [24] Az egész jobb szárnynak, a hozzá tartozó lovassággal együtt, Valens legyen a parancsnoka, aki a XV legio parancsnoka is, a bal szárnynak pedig a XII legio tribunusai. [25] Ily módon csatarendbe állva csendben várakozzanak addig, amíg az ellenség lőtávolságba nem ér; és amikor közel érnek, akkor a lehangosabb és legfélelmetesebb harci kiáltást hallassa az egész csatasor, a hajítógépek lövedékeit és köveket löjjenek ki, az íjászok nyilakat, a dárдавetők és a pajzsos dárдавások pedig dárдавukat hajítsanak. A szövetséges csapatok is köveket hajigáljanak az ellenségre a magaslatokról, és a lövedékek zápora minden oldalról úgy vegye körül az ellenséget, hogy elég sűrű legyen ahhoz, hogy megrémítse a lovakat és elpusztítsa az ellenséget. [26] És remélhetőleg a

szkíták nem jutnak közel a csatarendbe állt gyalogsághoz a lövedékek leírhatatlan sokasága miatt. Ha pedig mégis közel kerülnének, akkor az első három sor katonái zárják össze pajzsait, nyomják egymásnak vállait és olyan erősen fogják fel a rohamot, amennyire csak lehetséges, a lehető legszorosabb és legrendezettebb csatarendben. A negyedik sor katonái hajtsák el dárdáikat a többiek feje felett, az első sorban állók pedig harci kiáltásokat hallatva lándzsáikat kíméletlenül döfjék a lovakba. [27] Ha visszaverték az ellenséget, és világosan látszik, hogy azok menekülnek, akkor a gyalogos egységek nyissanak között, a lovasság pedig nyomuljon előre, de ne az összes egység, hanem csak a fele. Elsőként azok nyomuljanak előre, akik elöl állnak, [28] a csapat másik fele kövesse őket az előre nyomulásban, megtartva a harci alakzatot, de ne üldözzék az ellenséget teljes erőből, hogy friss lovakkal folytathassák az üldözést abban az esetben, ha teljes a győzelem. Így ha a lovasság első fele átmegy támadásba, a másik fele átveheti az üldözést. [29] Ugyanekkor az armeniai íjászok is nyilatkat lövöldözve nyomuljanak előre, hogy megakadályozzák a menekülő ellenség esetleges visszafordulását, és a könnyűfegyverzetű dárdavetők is kövessék őket. Ezzel egy időben a gyalogos csatarend se tartsa meg helyzetét, hanem a menettempónál gyorsabban nyomuljon előre, hogy védelműl szolgálhasson a lovasságnak, ha az ellenség keményebben ellenállna.

[30] Így legyen, ha az ellenség az első roham után megfutamodna. Ha visszavonulva bekerítéssel akarná körülvenni a szárnyakat, akkor a könnyűfegyverzetű íjászok szárnyakon álló egységei nyújtsák el a csatarendet a magaslatok felé. Nem gondolom, hogy ha az ellenség látja, hogy a szárnyak a kiterjesztés révén gyengébbekké válnak, akkor áttörik azokat, és levágják a gyalogságot. [31] Ha ugyanis valamelyik szárnyat mégis lerohannák, akkor a lovasaik fegyverforgató oldala nyilvánvalóan védtelenül maradna egy jobbról érkező támadás esetén. Ebben az esetben a lovasságunk ne nyílzáppal támadjon, hanem kardokkal és csatabárdokkal, mivel a szkíták könnyűfegyverzetűek és a lovaik védtelenek.<sup>36</sup> ... [itt a szöveg megszakad].

### A római menetoszlop és hadrend Arrianos leírása alapján

Arrianos hadserege négy fő részből állt: a legionarius nehézgyalogságból, a lovasságból, a segédcsoportok gyalogságából és a szövetséges csapatokból. A sereg magját a két legio, a XV Apollinaris és a XII Fulminata alkotta. Az előbbiből a teljes legio részt vett a hadműveletekben, Arrianos a XV legio parancsnokát, Vettius Valenset is megnevezi.<sup>37</sup> A XII Fulminatá-



1. kép. Arrianos seregének menetoszlopa. (Forrás: Ruscu–Ruscu 1996. Ezúton szeretnék köszönetet mondani Dan és Ligia Ruscunak segítségükért, értékes tanácsaikért és azért, hogy rendelkezésemre bocsátották az itt közölt két ábrát.)

nak csak egy része vett részt a hadjáraton, a legio másik része valószínűleg a legio állomáshelyén, Melitenében maradt, hogy a tartomány déli határának védelméről gondoskodjon. Valószínűleg ezért nem említi Arrianos a XII Fulminata parancsnokát, csak az aquilát és a jelen levő tribunusokat.

A menetoszlopot (1. kép) a *numerus exploratorum* nyitotta meg, amelynek felderítő feladata volt. Az *exploratores*t eredetileg a legionarius vagy auxiliarius lovas egységekből válogatták, és elsődleges feladatuk az ellenség összetételének, mozgásának és táborának kikémlelése volt. A császárkortól kezdve a legiók tisztikarának személyes védelmét is ellátták. Az első nagyobb egységet a lovascsapatok alkották: cohors III Raetorum equitata, ala II Ulpia Auriana, cohors Ituraeorum, cohors I Raetorum equitata, cohors III Augusta Cyrenaica sagittariorum equitata és az ala I Augusta Gemina Colonorum. Ezeket

az egységeket a legutolsó egység parancsnoka, Démétrios irányította. A két miliaria lovas egységet nem rendelték közös parancsnokság alá, mivel ezek nagyobb létszámuk miatt önmagukban is ütőképes egységek voltak. Az ala quingenaria Hyginus szerint 16, az ala miliaria 24 turmából áll, Arrianos szerint az ala quingenaria 512 lovasból állt.<sup>38</sup> Ha Arrianos és Hyginus adatait egyaránt elfogadjuk, akkor az ala quingenaria egy-egy turmája 32 lovasból állt. Feliratos források körülbelül ugyanezt a létszámot támasztják alá. Az Ala Commagenorum egy Kr. u. 1. század első feléből származó felirata 434 lovast és 12 decuriót említ, az Ala Veterana Gallica egy turmáját leíró papiruszon pedig 30 ember és az egység decuriójának neve szerepel.<sup>39</sup>

A *cohors III Ulpia Petraeorum miliaria sagittariorum equitata* parancsnoka az egyik decurio, míg a *cohors I Germanorum miliaria* a praefectus castrorum. Bár az ala miliaria elnevezése arra utal, hogy ennek létszáma az ala quingenaria kétszerese, ennek ellentmond Hyginus állítása, aki szerint az ala miliaria 24 turmából áll, vagyis a turmák száma nem a quingenaria 16 turmájának kétszerese (32). Egyes vélemények szerint<sup>40</sup> az ala quingenaria és miliaria turmáinak létszáma különbözött egymástól: a miliaria nagyobb létszámú turmái miatt ezen egységek létszáma pontosan a quingenaria alák kétszerese volt. Ez az elképzelés azonban téves, hiszen ez olyan következetlenség lett volna, ami nem volt jellemző a rómaiakra, ugyanakkor az egyes katonai egységek elnevezései nem feltétlenül jelentik az egység tényleges létszámát.<sup>41</sup> Ezek alapján valószínűbbnek tűnik, hogy a miliaria elnevezés csupán arra utal, hogy ezeknek az egységeknek nagyobb volt a létszáma, így kiemelt szerepet töltöttek be.<sup>42</sup> Mindezek alapján az ala miliaria létszáma 768 (24 × 32) fő volt.

A lovasság után következtek a gyalogos segédcsoportok, amelyeket szintén egy-egy tiszt parancsnoksága alatt vontak össze. A *cohors I Italica voluntariorum civium Romanorum*, a kyrénéi különítmény, amely valószínűleg gyalogos íjász vagy lovas egység volt, a *cohors I Bosporanorum miliaria sagittariorum equitata* és a *cohors I Numidarum sagittariorum equitata*. Arrianos három parancsnokot is megemlít, Pulchert, az itáliai egységét, Lamproklést, a bosporosi, és Verust, a numida cohors vezetőjét. A gyalogság menetoszlopának két oldalán lovasok vonultak egyes oszlopban, hogy egy oldaltámadás esetén védelmet nyújtsanak.

A gyalogos cohorsok között is voltak különbségek. Ezek a legiókhoz hasonlóan centuriákból álltak, amelyek egyenként 80 főt foglaltak magukba. A cohors quingenaria hat 80 fős centuriából állt, így 480 fős volt, a cohors miliaria tíz centuriából, vagyis 800 fős volt. Különleges szerepet töltöttek be a *cohors equitata*ok, amelyek a gyalogos egységek mellett lovas turmákat is magukban foglaltak. A legvalószínűbb az, hogy ezekben az előbbiekhöz hasonló létszámú gyalogos szolgált, amelyekhez a *cohors equitata quingenariában* 120, a *cohors equitata miliariában* 240 lovas csatlakozott.<sup>43</sup>

A segédcsoportok gyalogságát az *equites singulares* és a legionarius lovasság követte, őket pedig a hajítógépek. Ezek mögött következett a két legio, a hadjáraton teljes létszámában részt vevő legio XV Apollinaris Mettius Valens és a legio XII Fulminata vexillatiója egy tribunus parancsnoksága alatt. A XV legio hadijelvényét a legatus, a helyettese, a tribunusok és az első cohors centuriói vették körül, őket és a hadi jelvényt gyalogos dárdavetők védték. Az nem világos, hogy ezeket a

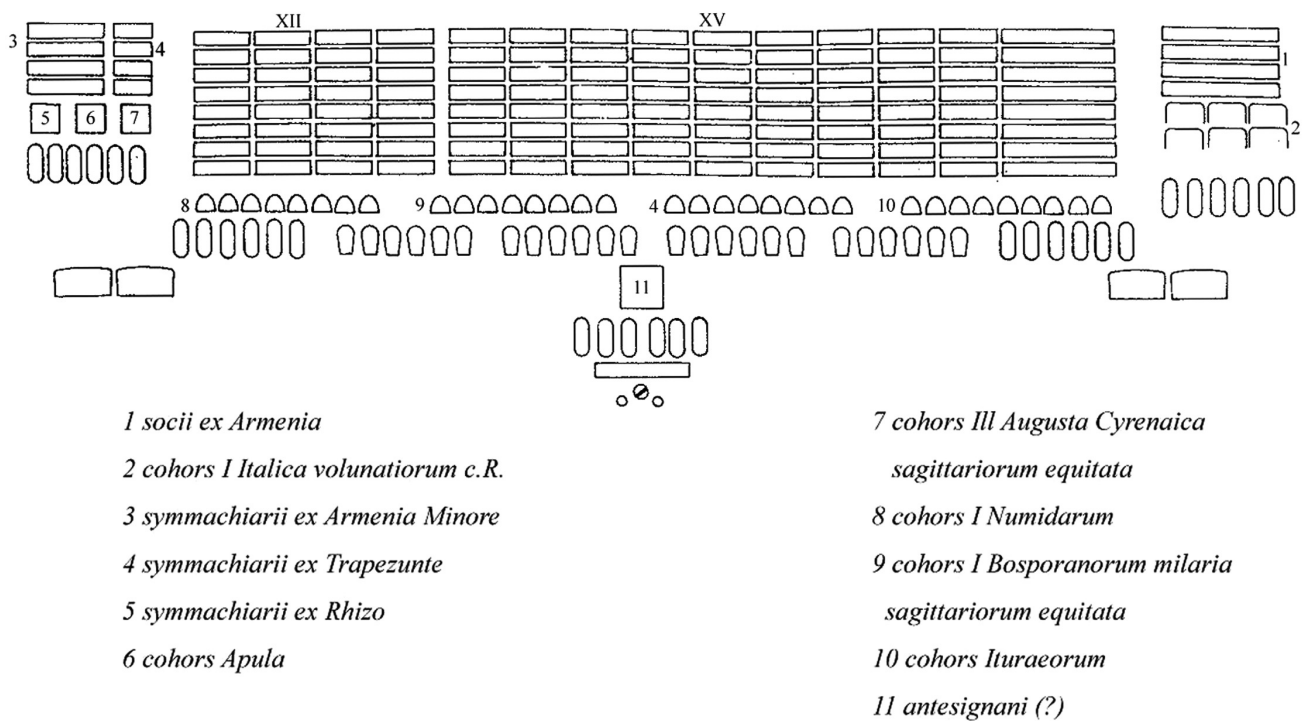
dárdavetőket (görögül *akontistai*) a segédcsoportokból válogatták-e ki, vagy a legio elitegységét alkotó *antesignani* egysége voltak, akik meneteléskor és csatában a legio első sorában álltak, és dárdáikkal a legio csatarendjének kialakítását, vagy a visszavonulást fedezték. Egy elképzelés az *akontistait* a csatarendben a 100 *lonchophoro*ijal azonosítja.<sup>44</sup>

A legionariusokat a szövetségesek egységei (*symmachiarii*) követték, a trapezusi nehézfégyverzetű hopliták, valamint a kolchisi és rhiziosi lándzsások és a kis-armeniai könnyűfégyverzetű gyalogosok. Utánuk vonultak az apuliai gyalogosok is, a parancsnokuk, Secundinus vezette az összes szövetséges egységet. Az apuliaiakat követte a sereg málhája, majd a menetoszlop az *ala I Ulpia Dacorum* zárta le. A sereg oldalát két lovas egység, az *ala II Gallorum* és az itáliai lovasok biztosították. Az itáliaiak a *cohors I Italica voluntariorum* mellé rendelt lovasok lehettek, amely gyalogos egység volt.<sup>45</sup> A menetoszlop leírásából hiányoznak a csatarend leírásakor felsorolt arméniai szövetséges csapatok, amelyeket Vasakés és Arbélos vezetett. Ezek az egységek útközben, nyilvánvalóan a római sereg arméniai bevonulásakor csatlakoztak Arrianos seregéhez.

Arrianos seregének létszámát nehéz megállapítani, mivel egyrészt maga is írja, hogy nem minden egység vett részt teljes létszámmal a hadjáraton, másrészt tudjuk, hogy nem minden egység volt feltöltve mindig a teljes létszámmal. A legionarius gyalogság 7-8000 főre tehető,<sup>46</sup> mivel a legio XV Apollinaris teljes létszámmal vett részt, a legio XII Fulminata vexillatiója viszont maximum az összes cohors fele lehetett, mivel a csatarendben csak a bal szárnyat alkották. Az auxiliáris erők (alák, cohorsok és cohors equitata) létszáma körülbelül 8000 fő volt: 4 ala quingenaria, 1 cohors miliaria, 5 cohors quingenaria equitata és 3 cohors miliaria equitata (ha valamennyi egység teljes létszámmal vett részt a hadjáraton, összesen 8648 fő).

Ha Arrianos menetoszlopát összevetjük Titus galileai bevonulásának leírásával, akkor több hasonlóságot is megállapíthatunk.<sup>47</sup> A menetoszlop a könnyűlovasság és az íjások válogatott felderítő egységei vezették, utánuk olyan nehézfégyverzetű egységek következtek, amelyek váratlan támadás esetén védelmi állást építhettek ki. Mivel Vespasianus ellenséges területre nyomult be, ezért a menetoszlop elején a menetábró kiépítésére kiválogatott egységek, valamint műszaki alakulatok vonultak. Arrianos nem említi meg ilyen egységeket a menetoszlopában, mivel az ő serege római, illetve szövetséges területeken vonult fel. Vespasianusnál ezt követően jön a törzskar, valamint maga a hadvezér testőrségével és a legionarius lovassággal.<sup>48</sup> Ezután a centrumban a hajítógépek, amelyeket a hadvezérhez hasonlóan a legbiztonságosabb ponton helyeztek el, majd az egyes legiók tisztikara és a legiók hatos sorokban. A nehézgyalogság biztosítására ismét szövetséges csapatok következtek, valamint a hátrédként szolgáló egységek.

Arrianos hadrendjének különlegessége az volt, hogy egy oldalirányú támadás kivédésére a lovasság egy részét a menetelő gyalogság két oldalán helyezte el egysoros vonalban, így váratlan rajtaütés esetén ezek a lovasok biztosították a gyalogságot, amíg az a támadók felé fordulva hadrendbe nem állt.<sup>49</sup> Szintén egyedi Arrianos menetoszlopában, hogy az élen az íjászegységek lovagoltak, amelyek feladata szintén a támadó ellenség távoltartása lett volna folyamatos nyílzáppal, amíg a gyalogság hadrendbe áll. Ugyanilyen szerepet töltenek be a dárdások is (*akontistai*), akik a legió hadijelvényét védték.<sup>50</sup>



2. kép. Arrianos seregének hadrendje (Forrás: Ruscu–Ruscu 1996)

Arrianoséhoz teljesen hasonló menetoszlopot ír le Héródianos, amelyet Maximinus Thrax alkalmazott, amikor benyomult Itáliába.<sup>51</sup> Serege négyoszög alakban vonult, a málhát közepén, a legbiztonságosabb helyen helyezték el. Kétoldalt a nehézlovaság vonult, dárdások és íjászok kíséretében, az elővédet egy germán szövetséges segédszázados alkotta. A két oldalon vonuló csapatoknak az volt a feladata, hogy feltartsák az ellenséges támadást, míg a legionáriusok hadrendbe álltak. A germán szövetségesek látták el a felderítést, valamint támadás esetén ők is védekeztek, amíg a legionáriusok hadrendbe álltak. Vagyis Maximinusnál is a felderítő szerepet betöltő lovas egységek vezették fel a sereget, a vonuló egységek oldalát pedig gyorsan mozgó lovasság, valamint a „tüzerőt” biztosító íjász és a dárdás egységek alkották.

A római csatarend alapvetően a nehézfegyverzetű katonákból álló legiókra épült (2. kép). A gyalogos és lovas segédszázadosok a szárnyakon foglaltak helyet. A csatában az előrenyomuló legionáriusok előbb pilumzárót zúdítottak az ellenséges csatasorra, majd kardot rántva kézitusát kezdeményeztek, amelynek során a lövedékektől keletkezett réseken próbáltak áttörni. Arrianos serege négyes menetoszlopban vonult fel, a csatában pedig a csapatok nyolc sor mélységű hadrendet alakítottak ki. Az arrianosi csatarend nemcsak ebben különbözik a hagyományos római csatarendtől. Mivel az ellenséges sereg lovasokból áll, ezért kiemelt szerepet kapnak a római és szövetséges lovasalakulatok, illetve az íjász és dárdás egységek. Amint Arrianos serege megérkezett a csataterre, a lovasság négyoszögben körbevette a gyalogságot, amely így a lovasok védelmében biztonságban hadrendbe állhatott.<sup>52</sup>

A csatában Arrianos elgondolása az volt, hogy serege lehetőleg magaslati helyzetet foglaljon el, így az alánok taktikai

hátrányba kerülnek.<sup>53</sup> Arrianos a szárnyak elnyújtásával egy esetleges bekerítő hadműveletet is meg akart akadályozni. A csatarend első soraiban álló nehézgyalogosoknak lándzsáikat előre szegezve kellett feltartóztatniuk az alánok lovasrohamát, míg a mögöttük lévő csatasorokban álló dárdások feladata az volt, hogy heves hajigálásukkal zavart okozzanak az alánok között, és felbomlasszák csatarendjüket. Arrianos azt parancsolja, hogy az első nyolc sor zárt csatarendben álljon fel. Az első négy sorban a lándzsásoknak kellett állniuk (*kontophoroi*), a következő négy sorban a dárdavetőknél (*lonchophoroi*), a kilencedik sorban pedig az íjászoknak.<sup>54</sup> Kérdéses, hogy ebben a csatarendben mekkora távolság volt egy-egy sor között, illetve Arrianos mit értett zárt csatarend alatt.

Vegetius szerint a római csatarend többnyire három- vagy hatsoros volt.<sup>55</sup> Ezzel szemben Arrianos serege nyolc soros mélységben állt fel. Vegetius szerint a csatarend egyes sorai között hat láb (kb. 180 cm) távolság volt. Arrianosnál a második sornak bizonyára az volt a feladata, hogy az első sort támogassa, illetve az alán roham közben elesett első sorban álló katonák helyére lépjen. Ugyanakkor a dárdahajtáshoz nem volt elegendő a Vegetius által említett 180 cm távolság, hiszen ehhez nekifutásra, illetve lendületre volt szüksége a hajtónak, amihez a fenti távolság kevés lett volna, így mindenképpen megsértette volna az előtte állókat dobás közben.<sup>56</sup> Elképzelhető egy olyan felállítás is, amelyben az első négy sor között kis távolság volt, hiszen ezeknek kellett feltartóztatniuk a lovasrohamot, az ötödik sortól kezdve viszont nagyobb térközök voltak a pilumok elhajításához.<sup>57</sup>

Campbell és Bosworth elképzelése szerint a római hadsereg az alán lovastaktika miatt védekezésből állt fel a görög phalanx-taktikához hasonló csatarendben.<sup>58</sup> Wheeler szerint viszont Arrianos zárt csatarendje a korai császárság sajátossága volt,

amikor a római hadvezérek (elsősorban a keleti fronton) a görög phalanx-taktikához tértek vissza.<sup>59</sup> Ez utóbbi elképzeléssel kapcsolatban több probléma is felmerül,<sup>60</sup> azonban a szerző további cikkeiben<sup>61</sup> újabb érveket hozott fel elképzelése mellett, így igen valószínűnek látszik, hogy a császárkori legiókat a phalanx-harcászatra is kiképezték. Arrianos csatarendjében a segédc csapatok kapnak támadó feladatot, a legionarius nehézfegyverség csupán védekező szerepet játszik a csata első fázisában, az alánok megfutamodása esetén pedig az üldözést végző lovasság

után kell nyomulniuk zárt hadrendben.<sup>62</sup> A római hadvezér ezzel akarta elkerülni azt, hogy serege az alánok „színlelt visszavonulás”-taktikájának essen áldozatul.<sup>63</sup> Lovasságának csak egyik fele üldözhetette az ellenséget, megakadályozva, hogy az ismét csatarendbe álljon, vagy visszaforduljon. Nem tudjuk, hogy Arrianos serege megütöközött-e végül az alánokkal. A nehézfegyveres alánok ellen felvázolt csatarendje azonban alkalmasnak látszik arra, hogy az alapvetően gyalogsági taktikára építő római hadvezetés sikeresen szembeszálljon ellenfelével.

## Jegyzetek

- 1 Egy Prokopiosnál fennmaradt rövid Arrianos-töredéket egyes kutatók Arrianos *Bithyniakéjához* (Bithynia története) tartozónak tartották, ma azonban már az *Alaniké* részének tekintik. *Flavii Arriani quae exstant omnia II.* Ed. A. G. Roos, B. G. Teubner, Leipzig, 1968, 286.
- 2 Stadter 1980, 163.
- 3 Az események Cassius Dio rövid közléséből ismertek: *Hist. Rhóm.* LXIX. 9. 15. Cassius Dio leírja, hogy az alánok II. Pharasmenés, Ibéria királyának felbujtására kezdtek háborút a rómaiak ellen. Feldúlták és elpusztították a kaukázusi Albaniát, Médiát, Armeniát, és betörték Cappadocia provinciába is. Végül Vologaesius armeniai király ajándékainak és Flavius Arrianos, Cappadocia helytartója hadműveleteinek köszönhetően visszavonultak. (Az alánok korai császárkori történetével kapcsolatosan alapvető összefoglalás Bachrach 1973, aki a 8–10. és a 126–132. oldalakon külön foglalkozik Arrianossal.) Arrianos politikai és katonai karrierjével részletesen foglalkozom „Bithyniától Rómáig. Arrianos politikai és katonai karrierének vázlat” című tanulmányomban a hamarosan megjelenő *Emlékkönyv Barta János 70. születésnapjára* című kötetben.
- 4 A kódex Bizáncban készült. Vö. Bandianus *Catal. cod. mss. graec. Bibl. Laurent.* Florentiae, 1764, II. 218 skk.; Müller, K. K., „Ein griechisches Fragment über Kriegswesen”: *Festschrift für L. Ulrichs*, Würzburg, 1880, 106 skk. Szövegkiadása: *Flavii Arriani quae exstant omnia II.* Ed. A. G. Roos, B. G. Teubner, Leipzig, 1968, 177–185.
- 5 Stadter 1980, 207 (38. lábjegyzet). A szöveg kiegészítésének lehetséges változatairól lásd Bosworth 1977, 232.
- 6 Bosworth 1977; Wheeler 1978; Stadter 1978.
- 7 *BMC Imp.* III. 497–504; *RIC* II. 458. Nr. 914. Vö. Robertson, A. S., *Roman Imperial Coins in the Hunter Coin Cabinet.* II., Oxford, 1971, 159, Nr. 588.
- 8 Weber, W., *Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Hadrianus.* Leipzig, 1907, 234.
- 9 Wheeler 1978, 352–353.
- 10 Arr. *Takt.* 44.; Wheeler 1978, 354. Hadrianus vicennaliáját 136. december 13-án ünnepelték (P.Oslo III. 77, l. 15-1-6. A szöveget közli Smallwood, E. Mary, *Documents illustrated the Reign of Nerva, Traian and Hadrian*, Cambridge, 1966, Nr. 147.
- 11 Stadter 1978, 119.
- 12 A lovas felderítők (*hoi kataskopoi hippeis*) a latin *exploratores* vagy *speculatores* megfelelői. Vö. Numerus *exploratorum*: Ritterling 1902, 370; Webster 1985, 150 (3. lábjegyzet). Összefoglalóan a numeri egységekről: Callies, H., „Die Fremdentruppen im römischen Heer des Prinzipats und die sogenannten nationalen Numeri”: *BRGK* 45 (1964) 130–227.
- 13 Cohors III Ulpia Petraeorum miliaria equitata sagittariorum: Ritterling 1902, 368; Not. Dign. XXXVIII. 27: (Borhy 2003, LXXXII és 68 (Metitában állomásozott). Vö. ILS 9013, 9471.
- 14 A lovasságot turmákba (tízegységekbe) szervezték, amelyek élén a decuriók (tizedesek) álltak.
- 15 Ala II Ulpia Auriana. Grotfend 1867, 22; Ritterling 1902, 361; a Not. Dign. XXXVIII. 22 Ala Aurianát említ Dascusában (Borhy i. h.); az alához lásd még AÉ 1968, 528 (Bosworth 1977, 232). A csapatok elhelyezkedéséhez, esetleges táborhelyeihez lásd Mitchell 1993, 118–121.
- 16 Cohors IV Raetorum equitata: Grotfend 1867, 22; Ritterling 1902, 369; Not. Dign. XXXVIII. 28 (Analibában állomásozott): Borhy i. h.
- 17 Ala I Augusta gemina Colonorum: Ritterling 1902, 361; Not. Dign. XXXVIII. 21 (Chiacában állomásozott): Borhy i. h.; Mitchell 1993, 74.
- 18 Cohors Itraeorum sagittariorum equitata. Vö. Cichorius *RE* IV., 306.
- 19 Cohors III Augusta Cyraenaica sagittariorum equitata. Ritterling 1902, 364.
- 20 Cohors I Raetorum equitata. Ritterling 1902, 369.
- 21 Cohors I Germanorum miliaria equitata. Ritterling 1902, 364. Arrianos keltának (*keltai*) nevezi a germánokat, a keltákat pedig galatáknak. A Not. Dign. XXXVIII. 30 Cohors miliaria Germanorumot említ Sisilában; vö. Borhy i. h.; vö. ILS 8868.
- 22 Latinul *praefectus castrorum*, aki valójában a centuriónál magasabb rangú tiszt volt, bár Arrianos a görög szövegben századosnak nevezi (*hekatonarchés epi tu stratopedu*).
- 23 Cohors I Italica voluntariorum civium Romanorum. Ritterling 1902, 365; egy cohors miliaria equitata Civium Romanorum Marcus Aurelius idején is szolgált Armeniában (vö. ILS 9117). Azért volt önkéntesekből (*voluntarii*) összeállított egység, mivel Itália a császárság alatt mentesült a katonaiállítási kötelezettség alól.
- 24 Vexillatio cohortis III Cyrenaicae. Ritterling 1902, 365.
- 25 Cohors I Bosporianorum miliaria equitata. Ritterling 1902, 363; A Not. Dign. XXXVIII. 29 Cohors miliaria Bosporianát említ Arauracában; vö. Borhy i. h.
- 26 Cohors I Numidarum equitata. Ritterling 1902, 368.
- 27 Az equites singulares egysége. Vö. Jos. Flav. *Bell. Jud.* V. 2.; Ritterling 1902, 370; Austin, N. J. E. – Rankov, N. B., *Exploratio. Military and Political Intelligence in the Roman World from the Second Punic War to the Battle of Adria*, London, 1995, 53 és 190.
- 28 M. Vettius M. f. An(iensis) Valens (CIL XI. 383.) Vö. Ritterling 1902, 361; Ruscu–Ruscu 1996, 240.
- 29 A *primi ordines*, vagyis a legio centuriói közül az öt legmagasabb rangú. Domasewsky 1967, 94.
- 30 Ezek is szövetséges csapatok. A rhiziosi lándzsások a Trapezüstöl délre fekvő Rhizios folyó mentéről származhattak. Vö. Arr., *Perip.* 7. 2.
- 31 Grotfend és Ritterling szerint a *cohors I Lepidiana equitata civium Romanorum* (Grotfend 1867, 26; Ritterling 1902, 368), Bosworth azonban az Augustus korától Kis-Ázsiában állomásozó *cohors Apul(e)a civium Romanorum*mal azonosította őket (Bosworth 1977, 233). Bosworthsal kell egyetértenünk, mivel

- az egységet Arrianos a kyrénéi nehézzgyalogosokkal együtt említi, így nem lehetnek lovasok, mint ahogy azt Grotefend és Ritterling feltételezte. Azt is tudjuk, hogy Augustus korában egy cohors Apula állomásozott Asia Minorban: *praef. cohortis Apulae et operum quae in colonia iussu Augusti facta sunt*” (Cook, J. M., *The Troad. An Archaeological and Topographical Study*, Oxford, 1973, 412). A feliraton említett colonia Alexandria Troas. A késő császárkorban már mindkét egység Pontosban állomásozott, és a *Dux Armeniae* parancsnoksága alá tartoztak. Vö. Borhy 2003, LXXXII. és 68 (Oriens XXXVIII. 34: *Cohors Apuleia civium Romanorum Ysiporto*; XXXVIII. 35: *Cohors prima Lepidiana Caene Parembole*.) Bosworth megemlíti (i. h.), hogy Pflaum elképzelése szerint az egység esetleg azonos a *cohors I Apamenorum sagittariorum*mal, azonban ezt a lehetőséget is el kell vetnünk ugyanazon megfontolásból, mint a cohors Lepidianát (ti. nehézzgyalogos és nem íjász egységről van szó Arrianosnál). A cohors Apulához lásd Bosworth 1977, 232–233; Mitchell 1993, 73.
- 32 A dákokat getáknak nevezi, ezzel megint archaizál Arrianos. Az egység az Ala I Ulpia Dacorum. Ritterling 1902, 362; Not. Dign. XXXVIII. 23 (Suissában állomásozott); Borhy i. h.
- 33 Ala II Gallorum. Ritterling 1902, 362; Not. Dign. XXXVIII. 24 (Aelianában állomásozott); Borhy i. h.
- 34 Nyilván a korábban már említett cohors I Italica voluntariorum civium Romanorum lovasairól van szó. Vö. 23. lábjegyzet.
- 35 Maga Arrianos. Az *Ektaxis* – akárcsak Arrianos más műveire – nagy hatással volt Xenophón, akit Arrianos katonai és irodalmi mintaképének is tekintett. Az *Ektaxis* mintaképe a *Kyru paideia* egy jelenete volt (Bosworth 1993, 264–275, főleg 272–275).
- 36 Arrianos szövege itt valószínűleg sérült, hiszen az alánok nehézfegyverzetű lovasok voltak. Bosworth (1977, 235–236) emendatiója elfogadható: *tus hippus gymnus echontes <udamu, ei mé kata tus mérus kai gasteras>*, vagyis: „mivel a lovak nem fedetlenek máshol, csak a combjukon és a hasukon”.
- 37 Arr., *Ekt.* 5, vö. 28. jegyzet.
- 38 Ps.-Hygin, *De munit. castr.* 16; Arr, *Tact.* 18.
- 39 Ch LA XI nr. 501.; ill. Fink 1971, nr. 80., idézi Dixon–Southern 1992, 23; a szakirodalomban is az általánosan elfogadott nézet szerint az *ala quingenaria* 512 főből, vagyis 16, egyenként (decuriával együtt) 32 főből álló egység volt. Cheesman 1914, 26–27; Webster 1985, 145–146.
- 40 Cheesman 1914, 26.
- 41 A centuria például nem 100, hanem csak 80 emberből állt (Ps.-Hygin, *De munit. castr.* I.); vö. Dixon–Southern 1992, 24.
- 42 Breeze, D. J. – Dobson, B., *Hadrian's Wall*, London, 1987<sup>3</sup>, 16; Holder, P. A., *The Auxilia from Augustus to Trajan*, Oxford, 1980, 38.
- 43 Goldsworthy 2004, 58.
- 44 Ruscu–Ruscu 1996, 240.
- 45 Ruscu–Ruscu 1996, 241.
- 46 Hyginus adatai alapján Goldsworthy 2004, 51–55. A legióban az I. cohors 800 fő, a II–X. 480 (centuriánként 80–80 fő), ehhez jön még a 120 fős legionarius lovasság. Ezzel egy legio létszáma: 800 + 4320 + 120 = 5240 fő).
- 47 Vespasianus bevonulása Galileába (Jos. Flav. *Bell. Iud.* III. 115–126), Titus bevonulása Samariába (V. 47–50), a római menetoszlophoz: Goldsworthy 2004, 174.
- 48 Ugyanígy vonult be Vitellius is Rómába Tacitus leírása szerint (*Hist.* II. 89).
- 49 Arr. *Ekt.* 4.
- 50 Arr. *Ekt.* 5, Bosworth 1977, 236.
- 51 Héród. VIII. 1.
- 52 Junkelmann, M.: *Die Legionen des Augustus*, Mainz, 1986, 241; Ruscu–Ruscu 1996, 248.
- 53 Hasonlóképpen gondolkodott Suetonius Paulinus a Boudicca brit felkelői ellen vívott döntő ütközetben, amikor seregét egy völgyben állította fel úgy, hogy a szárnyakat a környező hegyek védték (*Tac. Ann.* XIV. 34).
- 54 Arr. *Ekt.* 16–18.
- 55 Veget. III. 15.
- 56 A római csatasorok közötti térközökkel, illetve a sorok cseréjének lehetséges változataival foglalkozik: Zhmodikov, A., „Roman Republican Heavy Infantrymen in Battle”: *Historia* 49 (2000) 67–78; Sabin, Philip, „The Face of Roman Battle”: *JRS* 90 (2001) 1–17.
- 57 Ruscu–Ruscu 1996, 248.
- 58 Bosworth 1977, 238; Campbell, B., „Teach Yourself How to be a General”: *JRS* 77 (1987) 26.
- 59 Wheeler 1979, 304.
- 60 A Wheeler elméletével kapcsolatos ellenvetéseket összefoglalja Ruscu–Ruscu 1996, 243–245.
- 61 Wheeler, E., „The Late Roman Legion as Phalanx. Part I.”: Le Bohec, Y. – Wolff, C. (szerk.), *L'Armée romaine de Dioclétien à Valentinien* I. Paris, 2004, 309–358 és uő, „The Late Roman Legion as Phalanx. Part II.”: *Revue des Études Militaires Anciennes* (REMA) N° 1 (2004) 146–175.
- 62 Arr., *Ekt.* 27–28.
- 63 A színlelt visszavonulás taktikájához: Darkó Jenő, *Az ősmagyar hadművészet fejlődése és hatása Nyugat-Európára*, Máriabesnyő–Gödöllő, 2007, 5–19; Veszprémy László, „A színlelt visszavonulás középkori megítéléséről”: E. Kovács Péter – Kalmár János – V. Molnár László (szerk.), *Unger Mátyás emlékkönyv*, Budapest, 1991, 11–15.

## Bibliográfia

- A fordításhoz felhasznált szövegkiadás: *Flavii Arriani quae exstant omnia II*. Ed. A. G. Roos, B. G. Teubner, Leipzig, 1968, 177–185.
- Bachrach 1973: Bachrach, B. S., *A History of the Alans in the West. From Their First Appearance in the Sources of Classical Antiquity through the Early Middle Ages*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1973.
- Borhy 2003: Borhy László, *Notitia Utraque cum Orientis tum Occidentis ultra Arcadii Honoriique Caesarum tempora*, Budapest, 2003.
- Bosworth 1972: Bosworth, A. B., „Arrian's Literary Development”: *CQ* 22/1 (1972) 163–185.
- Bosworth 1977: Bosworth, A. B., „Arrian and the Alani”: *HSCP* 81 (1977) 217–255.
- Bosworth 1993: Bosworth, A. B., „Arrian and Rome: the Minor Works”: *ANRW* II. 34/1, Walter de Gruyter, Berlin – New York, 1993, 221–275.
- Cheesman 1914: Cheesman, G. L., *The Auxilia of the Roman Imperial Army*, Oxford, 1914.
- De Voto 1993: De Voto, J. G., *Flavius Arrianus. Techné Taktika (Tactical Handbook) and Ektaxis kata Alanoon (The Expedition against the Alans)*, Chicago, 1993.
- Dixon–Southern 1992: Dixon, Karen R. – Southern, Pat, *The Roman Cavalry*, London, 1992.
- Domasewsky 1967: Domasewsky, A. von, *Die Rangordnung des Römischen Heeres* (2. durchgesehene Auflage. Einführung, Berichtigungen und Nachträge von Brian Dobson), Köln–Graz, 1967.

- Goldsworthy 2004: Goldsworthy, A. K., *A római hadsereg története*, Pécs, 2004.
- Grotefend 1867: Grotefend, C. L., „Die Truppenkorps in Arrian’s Marschordnung gegen die Alanen”: *Philologus* 26 (1867) 18–28.
- Mitchell 1993: Mitchell, St., *Anatolia. Land, Men, and Gods in Asia Minor*. Vol. I. *The Celts in Anatolia and the Impact of Roman Rule*, Oxford, 1993.
- Pavkovic 1988: Pavkovic, M., „A Note on Arrian’s Extaxis Kata Alanon”: *The Ancient History Bulletin* 2/1 (1988) 21–23.
- Pelham 1896: Pelham, H. F., „Arrian as Legate of Cappadocia”: *The English Historical Review* 11/44 (1896) 625–640.
- Ritterling 1902: Ritterling, E., „Zur Erklärung von Arrians Ektaxis Kata Alanon”: *Wiener Studien* 24 (1902) 359–372.
- Ruscu–Ruscu 1996: Ruscu, Dan – Ruscu, Ligia, „Ektaxis kata Alanon a lui Arrian si strategia defensivă a imperiului Roman în epoca Hadrianică”: *Ephemeris Napocensis* VI (1996) 205–259.
- Stadter 1978: Stadter, Ph. A., „The Ars Tactical of Arrian: Tradition and Originality”: *CPh* 73/2 (1978) 117–128.
- Stadter 1980: Stadter, Ph. A., *Arrian of Nicomedia*, Chapel Hill (N.C.), University of North Carolina Press, 1980.
- Webster 1985: Webster, G., *The Roman Imperial Army of the First and Second Centuries A.D.*, Totowa, New Jersey, 1985<sup>3</sup>.
- Wheeler 1978: Wheeler, E. L., „The Occasion of Arrian’s Tacticala”: *GRBS* 19/4 (1978) 351–365.
- Wheeler 1979: Wheeler, E. L., „The Legion as a Phalanx”: *Chiron* 9 (1979) 303–318.

## Megjelent a Gondolat Kiadó *Electa* sorozatának új kötete



Ferenczi Attila  
*Vergilius harmadik évezrede*

A 20. század végére az *Aeneis* az újraolvasás és az átértelmezés szimbólumává vált. Világirodalmi klasszikus szöveg olvasatai ritkán változnak akkorát és olyan hirtelen, mint Vergilius eposza esetében történt ez a második világháború után, és az is ritkán mutatkozik meg ilyen egyértelműséggel, mi vezetett az újraértelmezés kényszeréhez. A 21. század elején az eposz még mindig őrzi szimbolikus erejét, de tudományképünk átformálódása nyomán ez az erő egyre inkább abban a készletben nyilvánul meg, hogy még

a legtöbbet olvasott és elemzett műveket, így Vergilius eposzát is más szemmel olvassuk újra. Az *Aeneis* olvasása megajándékozta elemzőit azzal az érzéssel, hogy a tengernyi vele kapcsolatban született szöveg ellenére beláthatatlanul sok és fontos téma vár még megfogalmazásra.

A könyv azzal a folyamattal ismerteti meg olvasóit, amely során kialakultak a történetének harmadik évezredét kezdő klasszikus mű értelmezésének keretei, és ezekben a keretekben vizsgálja meg az eposz néhány jól ismert részletét. A szerző külön fejezetekben tárgyalja a nagy történelmi jóslatok beágyazottságát a hősi történetbe, a többértelműség különböző változatait és a vergiliusi történelemreprezentáció ellentmondásait.

Ferenczi Attila kötete, mely élvezetes módon kalauzolja olvasóját az *Aeneis* irodalmi labirintusában, száz év óta az első magyar nyelvű Vergilius-monográfia.



Ár: 2700 Ft  
ISBN 978 963 693 057 8